

**ACTES DEL VII CONGRÉS
DE L'ASSOCIACIÓ HISPÀNICA
DE LITERATURA MEDIEVAL**
(Castelló de la Plana, 22-26 de setembre de 1997)

Volum III

EDITORS:
SANTIAGO FORTUÑO LLORENS
TOMÁS MARTÍNEZ ROMERO

BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT JAUME I. Dades catalogàfiques

Asociación Hispánica de Literatura Medieval. Congreso Internacional (7è : 1997 : Castelló de la Plana)

Actes del VII Congrés de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval : (Castelló de la Plana, 22-26 de setembre de 1997) / editors, Santiago Fortuño Llorens, Tomàs Martínez Romero. — Castelló de la Plana : Publicacions de la Universitat Jaume I, 1999

3 v. ; cm.

Bibliografia. — Textos en català i castellà

ISBN 84-8021-278-0 (o.c.). — ISBN 84-8021-279-9 (v. 1). — ISBN 84-8021-280-2 (v. 2). — ISBN 84-8021-281-0 (v. 3)

1. Literatura espanyola-S. X/XV-Congressos. I. Fortuño Llorens, Santiago, ed. II. Martínez i Romero, Tomàs, ed. III. Universitat Jaume I (Castelló). Publicacions de la Universitat Jaume I, ed. IV. Títol.

821.134.2.09"09/14"(061)

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny de la coberta, no pot ser reproduïda, emmagatzemada, ni transmesa de cap manera, ni per cap mitjà (elèctric, químic, mecànic, òptic, de gravació o bé de fotocòpia) sense autorització prèvia de la marca editorial.

© Del text: els autors, 1999

© De la present edició: Publicacions de la Universitat Jaume I, 1999

Edita: Publicacions de la Universitat Jaume I
Campus de la Penyeta Roja. 12071 Castelló de la Plana

ISBN: 84-8021-281-0 (tercer volum)
ISBN: 84-8021-278-0 (obra completa)

Imprimeix: Castelló d'Impressió, s. l.

Dipòsit legal: CS-257-1999 (III)

FAULA, HISTÒRIA I EXEMPLARITAT: DUES COMPILACIONS CATALANES DE LA *HISTOIRE ANCIENNE JUSQU'À CÉSAR*

GEMMA NAVARRO MARQUINA

L'ATZAR ha volgut conservar per a la història dues traduccions catalanes d'un mateix compendi historial, la *Histoire ancienne jusqu'à César* (HA), la primera crònica universal d'història antiga en vulgar escrita a començaments del segle XIII (1208-1213). El clergue que va compondre aquesta història, a instàncies del noble Rogier, castellà de Lille, tingué molt en compte les recomanacions i els gustos del seu mecenes alhora de compilar la història de l'antiguitat grega i romana, i va saber introduir materials no estrictament històrics a la seva crònica per tal d'oferir una narració completa i pretesament veritable dels episodis històrics que les faules de la literatura en vulgar havien difòs feia mig segle. L'autor de la HA va prosificar algun dels *romans* en vers per explicar la història de la Grècia antiga, però mai declarà obertament les seves fonts literàries i, al contrari, insisteix a proclamar el seu seguiment de la veritat en un rosari de comentaris i moralitzacions en vers que recorren l'obra i que pretenen garbellar la matèria històrica de les faules dels antics. Els materials llegendaris i literaris, especialment adobats i inserits dins un esquema cronològic sancionat per la tradició historiogràfica llatina, es converteixen així en una història d'aventures plaents i edificants per a un públic laic. El recurs a la intertextualitat pot ser una de les claus de l'èxit espectacular de què va gaudir l'obra en tot l'occident medieval. La seva tradició manuscrita directa i indirecta ho testimonia.¹ Entre la tradició indirecta de la crònica cal comptar les versions catalanes que us vull presentar: la que conté el compendi historial copiat al Ms. Bibliothèque nationale de Paris esp. 13, i la que copia el Ms. 352 de la Biblioteca de Catalunya, objecte, aquesta darrera, del meu treball de tesi en curs. En el conjunt de la historiografia medieval catalana és poc corrent la possibilitat

---

1. La *Histoire ancienne jusqu'à César* manca encara d'una edició crítica completa. Es coneixen seixanta-vuit manuscrits només de la primera redacció i la crítica ha distingit tres redaccions ben diferenciades del compendi. Per a una descripció general del contingut de l'obra i la seva tradició manuscrita veg. P. Meyer 1885; G. Raynaud de Lage 1949, 1957, 1961, 1963; D. Ross 1963 i B. Woledge 1954, 1975. S'han fet tres edicions parcials de l'obra (cf. M. C. Joslin, 1980; Ch. Pavlidès 1989 i *Histoire ancienne jusqu'à César* 1995).

d'acabar dos còdexs contenint una traducció de la mateixa obra, i la comparació d'aquests dos manuscrits del s. xv resulta encara més interessant si tenim en compte els diferents models compilatius que mostren les dues configuracions catalanes. El procés de composició dels dos compiladors assenyala una intenció i funcionalitat diferenciada i determina el context genèric i els hàbits culturals amb què podem assimilar cadascun dels productes: el manuscrit de París reporta la *HA* per ancorar en els seus inicis més remots les històries dinàstiques que manipula i, per tant, amb la finalitat de mitificar-les; en canvi la reelaboració del manuscrit de Barcelona aprofita el context de la història antiga per desenvolupar en un marc adequat el filó de les llegendes exemplars; una operació que havia donat molt bons resultats en el context de les literatures romàniques, amb exemples il·lustres com el *Filocolo* de Boccaccio, i que determina definitivament el caràcter literari de la traducció.

A continuació exposaré amb alguns exemples el mètode d'adaptació dels dos compiladors a partir de la seva tasca de selecció i reelaboració de la matèria del compendi original.

a) *La selecció de la matèria de la crònica als dos compendis.*

Abordem l'anàlisi del contingut dels dos manuscrits tenint molt en compte la singularitat material que presenta cadascun dels còdexs. Ens servim per això de la bona descripció que en féu P. Bohigas al 1930 (Bohigas, 1985) i de les observacions addicionals sobre el manuscrit que vaig incloure a la meua tesi de llicenciatura (Navarro, 1993: 19-27).

El Ms. Biblioteca de Catalunya 352

El ms. 352 de la Biblioteca de Catalunya, provinent segons Bohigas de la biblioteca Sánchez Munyoz, (a partir d'ara, S) ens transmet la crònica universal en un volum escrit en la segona meitat del segle xv, per una sola mà del tipus gòtica cursiva. La mateixa mà ha anat omplint els marges de notes de contingut que distingeixen els fets més remarcables de la narració, destacant-ne, a mode d'epígraf concís, la lliçó moral de l'episodi que senyalen.² La unitat d'aquest producte manuscrit es posa de manifest també en la composició regular dels quaderns; però només l'anàlisi de la tasca compilativa ens dona raó de la univocitat amb què s'apleguen els materials de la compilació.

---

2. L'estudi de la lletra d'aquestes notes desmenteix l'afirmació de C. Wittlin (1962-67: 21, n.89) que siguin del mateix Gil Sánchez Munyoz (Climent VIII). La col·locació de la lletra l'hem dut a terme sobre un autògraf de Gil Sánchez Munyoz (Cf. García Millares 1954: 72, facs.).

Cal destacar en primer lloc com la versió de la *HA* que copia el nostre ms. S és completa en totes les seccions que integren la crònica original i com pren com a model el text més extens conegut de la primera redacció del compendi francès. No comentarem ara altres particularitats del contingut de la versió catalana de S, però hem de subratllar com les dues interpolacions que caracteritzen la nostra versió s'insereixen en el cos de la narració sense alterar l'esquema cronològic de la compilació original. Al contrari, en la traducció catalana, els nous textos reportats s'integren a l'esquema cronològic en una relació causa-efecte característica del mètode de compilació que amplifica una sèrie historiogràfica prefixada, completant-la per un espai narratiu que ha quedat sense relatar.³ És el cas de la *Medea* de Sèneca que s'introdueix després de la narració dels amors de Medea i Jàson i com a dramàtic epíleg de l'episodi de la conquesta del velló d'or. D'altra banda la inserció de nous textos pot venir provocada per una necessitat del compilador d'oferir un tractament determinat de la matèria en curs de narració, a mode de comentari a l'ús que dona les claus interpretatives de l'episodi: aquest és el cas de la interpolació de l'*Scipió e Aníbal* d'A. Canals. El compilador del ms. S copia «lo tractament del preycador» per donar raó de la fi d'Aníbal, com a conclusió de les guerres púniques.

Així doncs, el mètode d'interpolació dels nous textos a la versió catalana de S revela la unitat del compendi transmès pel manuscrit, un producte-llibre que hem de suposar ben projectat d'antuvi i produït en un context que tenia a l'abast les noves traduccions en vernacle que consumia el públic laic de les corts nobles a cavall dels segles XIV i XV.

El Ms. Bibliothèque Nationale de Paris, esp. 13

El manuscrit, conservat avui a la Bibliothèque National de Paris i procedent del fons Mazarin, (a partir d'ara, M) és un volum factici que conserva una miscel·lània de textos històrics, entre els quals es troba una versió de la *HA*. La distribució dels folis en quaderns és unitària fins al f. 99v, on el quadern queda interromput. L'escriptura és de diverses mans del s. XV i els canvis de mans corroboren també l'estructura unitària dels ff. (1)-99 del volum, bloc que s'ha d'haver copiat abans de 1431, com dedueix Bohigas d'una nota cronològica (Bohigas, 1985: 127).

Donem a continuació un breu detall de la distribució dels textos històrics aplegats a M. Ens fixarem sobretot en els que copia la mateixa mà de comença-

---

3. G. Melville (1991: 27-9) il·lustra el mètode de compilació basat en l'encadenament de diferents configuracions textuais i comenta: «on rencontre également de très nombreux cas dans lesquels un seul texte, surtout pour une continuation, a été utilisé comme fondement. Cela pouvait se faire en ajoutant directement une oeuvre à un endroit qui avait été laissé libre à dessein».

ments del segle xv, que constitueixen la base de la miscel·lània que ens ha pervingut:

1) En primer lloc, els ff. (1)-68v i 80v-82r corresponen a una versió catalana de la *HA*, amb grans supressions i un tractament molt desigual de les diverses seccions de la crònica original. Es tracta d'una versió independent de la que copia el ms. S. Amb tot i amb això, no es pot descartar una relació de totes dues versions en un nivell superior de la transmissió, ja que detectem algun error comú a S i M que indica que el seu model podria sorgir del mateix grup de classificació; en cap cas, però, el seu origen no podria remuntar-se a una mateixa traducció.⁴

2) En segon lloc, entre els ff. 68v i 80r trobem la interpolació de l'epítom català de la *Crònica d'Espanya* de Roderic de Toledo que, com indica L. Badia (1995: 35) revela un estrat redaccional anterior a la còpia del xv del nostre manuscrit.⁵

3) En tercer lloc, després de la interrupció de la versió catalana de la crònica de Roderic localitzem les darreres rúbriques del text de la *HA* anunciant la història d'Assíria i Roma (ff. 80v-82r), però aquestes rúbriques resten només com a referència i el compilador afegeix a continuació un altre text a la seva miscel·lània. En efecte, des del f. 82r fins al f. 83r el manuscrit copia uns extrems del *Dotzè del Crestià* de F. Eiximenis que tracten dels orígens de les ciutats de Tarragona i Barcelona.

4) Finalment, des del f. 83v fins al 99v hi ha incorporada la història dels reis de Bretanya traduïda de la *Historia regum Britanniae* de G. de Monmouth,⁶ i a continuació els *Annals de la Gran Bretanya des de Juli Cèsar fins l'any 731* (manllevat de la *Historia Ecclesiastica gentis Anglorum* de Beda). En aquest foli 99v es llegeix la fórmula habitual d'acabament dels llibres: «Ffinito libro sit laus et gloria Christo. Amen.»

---

4. Cf. G. Navarro (1993: 60). Segons l'estudi de R. af Geijerstam sobre la *Grant Cronica de Espanya* (Fernández de Heredia 1964: 13-50; 66-7), una traducció catalana de la *HA* hauria servit de base a les versions dels episodis de la *HA* inclosos per Juan Fernández de Heredia a la seva *Grant Cronica de Espanya* (acabada el 1385). Els indicis de l'existència d'una versió catalana de la *HA* al segle xiv no són conclusius per distingir el model o models francesos presos en consideració en la traducció perduda adaptada per Heredia, i tampoc permeten determinar amb certesa la relació del text d'Heredia amb les versions catalanes del xv.

5. Sobre l'esmentat epítom català de la *Crònica d'Espanya* de Roderic de Toledo cf. P. Bohigas (1985: 127, n. 140) i L. Badia (1995: 27-36). L'obra és actualment objecte d'estudi de la tesi doctoral de Pere Quer.

6. Com apunta Bohigas (1985: 179-180) la traducció catalana que transmet el nostre manuscrit ha de ser probablement una versió del s. xiv, com a mínim anterior al 1385, data de la còpia de la *Grant Crònica de Espanya* de Joan Fernández de Heredia que sembla traduir la versió de M.

5) Als darrers folis del manuscrit, afegits a continuació del darrer quadern d'aquest primer bloc, s'hi copien diferents genealogies dels reis d'Aragó, de Navarra i dels comtes del casal de Barcelona i un fragment d'una refosa de la *Crònica d'Espanya* de Roderic.

No hi ha dubte que el compendi que transmet el ms. M aprofita l'esquema cronològic de la *HA* que s'hi copia com a eix vertebrador de la miscel·lània: la versió catalana de la crònica francesa encapçala el manuscrit i mena la seva estructura, ja que intercala la història dels pobles antics entre la història sagrada dels hebreus i permet així fàcilment la introducció de nous textos historiogràfics sense destruir l'*ordo naturalis* de la crònica o, si més no, intentant de seguir-lo. Com veurem a continuació, després de l'operació del compilador aquest ordre apareix del tot alterat, com a mínim pel que fa al text de la *HA*.

El compilador de M desvia el recorregut històric del text de la *HA* una mica abans de la interpolació de la crònica de Roderic. A partir d'aquest punt (f. 63v) la matèria de la crònica original hi apareix molt desordenada i les suppressions respecte als originals de la crònica són encara més evidents. Per exemple, després d'un breu episodi sobre el destí d'Eneas, el compilador torna a fer referència als temps d'Ismael (f. 64v) per fer cap a la història d'Egipte i continuar així amb un mínim de coherència la història universal abans del temps dels romans, preveient la introducció de la versió de la *Crònica d'Espanya*, text que per començar la seva narració es remunta també al llinatge dels hebreus, concretament al dels fills de Jàfet.

La selecció de la matèria de la *HA* està en funció del mateix pla del compilador, que tot i el desordre en seleccionar la matèria, es serveix dels episodis de la *HA* com a pedrera per introduir la història antiga dels orígens dels diferents pobles occidentals. Efectivament a través dels supervivents a la desfeta de Troia s'introdueix el llinatge dels reis de França; amb l'epítom català de la *Crònica d'Espanya* es narra l'origen de les dinasties dels reis de Castella, Navarra, Aragó i Catalunya. Els capítols del *Dotzè* demostren una atenció especial del compilador a exaltar els orígens de les ciutats de Tarragona i Barcelona, i finalment amb les interpolacions de la *Historia regum Britanniae* i dels *Annals de la Gran Bretanya* es refereix a l'origen dels pobles anglesos.

Sembla evident que els textos que el compilador de M tenia a l'abast han determinat en bona mesura, per mor de la seva introducció al compendi, l'alteració, o encara el deturpament, del model català de la *HA* que s'hi copia. En aquest sentit el compilador de M s'ha servit del text de la *HA* de la mateixa manera que els reelaboradors del *Liber Pontificalis* van fer servir els enunciats d'aquesta obra com a referència cronològica d'altres cròniques papals. No hem de descartar, però, la possibilitat que el tipus de compilació històrica que transmet

el ms. M pugui haver estat suggerida ja pel model original que va servir de base a la traducció catalana de la *HA*, una versió que podia haver estat completada i enriquida amb altres textos històrics adjacents a la narració de la *HA*.⁷

Si recapitem sobre les dades que aporta aquesta anàlisi del suport material de les compilacions, hem de subratllar com els dos testimonis que han transmès en català la *HA* apareixen ja ben diferenciats en el procés de la selecció de la matèria.

A la llum de la seva composició, el manuscrit M se'ns apareix com un encàrrec historiogràfic provocat per la voluntat de compilar i conservar una sèrie de textos històrics preexistents que permeten posar de costat la història de l'origen remot de les diferents dinasties nobles del món occidental. Aquesta circumstància ens fa sospitar que l'operació de la traducció pot haver estat prèvia a la selecció de la matèria, tot i que no ho demostra.

Les característiques formals del ms. S, per la seva banda, ens remetent a un producte del tot definit, un llibre pensat per a ser llegit amb gust i guia que desenvolupa la història antiga de manera continuada i novel·lesca, reelaborant els episodis sobre la història dels regnes pagans amb materials de ficció i segons els esquemes cronològics a l'ús en aquesta matèria. Seguint la tradició historiogràfica derivada de la crònica d'Eusebi-Jeroni,⁸ les diferents històries clàssiques sobre els pobles antics poden rebre una especial amplificació imbricades en un esquema cronològic que juxtaposa la història sagrada i la dels regnes pagans coetanis. Si bé la coherència del producte-llibre és conseqüència en bona part del model original que tradueix, per això no deixa de ser menys significativa de l'interès que ha animat el seu encàrrec. Canals, per posar un cas ben documentat, justificava el seu *Scipiò e Aníbal* en el plaer que n'obtindria el seu promotor, el duc de Gandia. No sabem si en el cas de l'encàrrec que ens ocupa va pesar més la delectació o l'ensenyament, però la narrativitat i cohesió del text de S assegura bé ambdues funcions. D'altra banda és segur que qui encomanà la traducció de S volia tenir a l'abast el text d'una crònica que coneixia bé. El mateix es pot dir sobre la traducció de la *Medea* de Sèneca i el text de Canals que hi conté, l'èxit i la difusió dels quals es testimonia ja al trencant del s. xv.⁹ Podem si-

---

7. No podem deixar d'assenyalar com el ms. BNP fr. 17177 (s. xiv) reporta, com ho fa el nostre ms. M, una traducció francesa de la *Historia regum Britanniae* de G. de Monmouth al costat de la versió de la *HA*. La confrontació dels textos demostra que la versió catalana no pot ser deutora de la francesa (Cf. Bohigas 1985: 127, n.4 i 178), però no anul·la la possibilitat que es remuntin a un antecedent comú que transmetés també els dos textos i que pogués haver estat el model de M. Detectem en aquest sentit algun error conjuntiu de M i BNP fr. 17177 i moltes omissions comunes (cf. Navarro 1993: 57-8).

8. Cf. B. Guinée 1980: 151-154.

9. Per a la difusió de les tragèdies de Sèneca veg. T. Martínez, 1995. Pel que fa a l'*Scipiò e Aníbal* veg. F. Rico, 1984.

tuar la configuració textual que presenta el manuscrit S entre dues dates orientatives: abans del 1410 i no més enllà del 1419. Seguim per aquesta datació de la compilació el criteri de Bohigas (1985: 176) modificat a la llum de les aportacions de F. Rico (1984: 285) sobre la datació de l'*Scipió e Anibal* de Canals, *terminus a quo* de la configuració textual copiada a S.¹⁰ Més enllà d'aquestes dades positives sobre la composició de l'obra es fa difícil determinar la via d'introducció del compendi original a la corona d'Aragó.¹¹

Deixem ara de banda l'anàlisi composicional dels manuscrits i abordem la confrontació textual entre les versions catalanes de la crònica. L'anàlisi de l'estil i els mètodes de traducció ens pot informar també de manera eloqüent sobre l'ús i la destinació de cadascuna de les versions.

b) *Mètode de traducció/composició*

L'anàlisi comparativa de les traduccions catalanes que hem dut a terme fins ara, centrada sobretot en la secció tebana de la història (Navarro, 1993: 27-60), ens permet distingir quina ha estat l'actitud dels traductors en cada cas. Mentre que el traductor-adaptador de la crònica continguda al manuscrit de Barcelona ofereix una versió de la llegenda tebana que altera en bona part la literalitat de l'original que confrontem, l'anàlisi estilística en el cas del manuscrit de París evidencia, en canvi, que es tracta d'una traducció mot a mot, encara que no sempre adotzenada, de la crònica francesa. L'anàlisi textual demostra que la majoria de lliçons de M que s'allunyen de l'original base de la nostra confrontació es poden trobar en altres testimonis de la tradició francesa de la crònica o bé deduir-se'n; i per tant hem de suposar que podien formar part del model que serví de base per a la traducció que transmet.

10. Bohigas dóna una datació aproximada a partir de les informacions que reporta el mateix manuscrit. L'autor argumenta, interpretant les paraules del compilador del manuscrit català, que en el moment de la interpolació de l'obra de Canals al text de la crònica, aquesta obra encara era recent i que, per tant, l'autor encara era viu. D'aquesta manera dóna el 1410 com a *terminus a quo* de l'*Scipió e Anibal*, i de la nostra traducció, i el 1419, data de la mort de Canals, com a *terminus ante quem*. Mantenint aquest criteri de datació cal avançar la data del *terminus a quo* a la llum de l'argumentació que fa F. Rico 1984: 285 a favor d'avançar la data de composició de l'obra de Canals.

11. L'anàlisi de la biblioteca de Gil Sánchez Munyoz (Climent VIII) i de la biblioteca papal a Peníscola no aporta cap prova determinant de la introducció del compendi original per la via d'Avignó. Cf. Navarro 1993: 69-76. Per a l'estudi de la Biblioteca Papal a Avignó i el seu trasllat a Peníscola cf. l'excel·lent edició de J. Monfrin-M. H. Jullien de Pommerol, 1991. Per a les dades sobre la biblioteca de la família Sánchez Munyoz, cf. J. Monfrin, 1964 i C. Wittlin, 1962-67.

Contràriament, l'anàlisi del manuscrit de Barcelona ha posat de manifest que tant en els contextos de síntesi com en els d'amplificació el traductor català d'aquesta versió adopta un model de llengua més viva, i en algun passatge transmet versions reelaborades de la crònica original que no hem trobat en la tradició francesa. Volem comentar ara un d'aquests casos, el de l'amplificació del plany de la donzella Hipsífila davant el cos mort de l'infant Arquèmor, una amplificació que no hem trobat en els exemplars de la tradició francesa que hem pogut confrontar i que singularitza la versió de la *HA* que transmet el nostre ms. S. Aquesta amplificació discerneix críticament la versió de S respecte de la tradició francesa de la crònica, però no l'hem adduït ara amb la intenció de filiar la versió del nostre manuscrit, sinó per remarcar l'actitud de l'autor-compilador d'aquesta refosa de la crònica, operada possiblement ja en el model de traducció de S, si no en la traducció mateixa.

L'episodi amplifica el plany desesperat de la donzella Hipsífila quan descobreix el cos mort del fill del rei Licurg que tenia en càrrec de guardar. Una serp ha fiblat el cos de l'infant que ella havia deixat cotxat enmig d'un llit de flors per poder socórrer els barons grecs i salvar-los de morir assedegats. Davant la demanda d'ajuda de Tideus la donzella havia accedit a deixar l'infant i mostrar-los el camí del riu; quan torna a buscar l'infant l'espectacle funest de la seva mort li provoca un clam desesperat on la pietat que la donzella ha mostrat vers els cavallers es gira contra seu. En aquesta reelaboració (50.12-29/f. 109v) (i també més endavant: 51.4-11) la donzella inculpa els grecs d'haver provocat la mort de l'infant, i en el seu dolor invoca la serp que ha mort l'infant perquè també la mati a ella, de manera que no hagi de sentir el dolor del rei i de la reina quan sàpiguen la notícia de la mort del seu fill.

Aquest clam reproduceix els arguments que reporta la donzella a la *Tebaida* (Llibre Vè, vv. 620-637), on Hipsífila demana als prínceps grecs que li portin la serp assassina perquè acabi amb la seva vida o que ells mateixos la matin amb l'espasa. Finalment, en aquesta ampliació del plany, la donzella blasma la host dels grecs per haver estat la causa de la mort de l'infant. Aquesta maledicció dels grecs no és explícita al text llatí, però pot haver estat fàcilment inspirada per una de les glosses de Lactanci a la *Tebaida*, (*In Theb.*, v. 637)¹² que interpreta clarament en aquest sentit l'acusació tàcita d'Hipsífila als versos d'Estaci. D'aquesta manera l'autor de la refosa accentua el dramatisme i la desesperació de la donzella que només la intercessió de l'heroi Tideus i del rei Adrast poden mitigar. Aquests reclamen el perdó de la donzella davant el rei

---

12. Lactanci comenta: «quod causa huius mali Argiui fuerunt, quibus dum Hysipyle aquas ostendit, oblita puerum exposuit morti».

Licurg i organitzen una expedició per matar la serp assassina i venjar la mare desconsolada. L'escena del plany es magnífica i la desolació es reconduïeix així cap a una escena de perdó amb molta més eficàcia moralitzadora.

La font romànica d'aquesta secció de la crònica, el *Roman de Thèbes*, no transmet cap versió del plany amplificada en aquest sentit. No hi ha dubte que l'amplificació que transmet S respecte a l'original de la crònica s'ha dut a terme a partir de la font clàssica de la història, i encara més directament sobre un exemplar glossat d'aquesta obra. Pensem que darrera d'aquesta reelaboració formal i d'altres del mateix estil que transmet S podria trobar-se un compilador anònim que volgués advertir els lectors de la insensatesa de certes actituds extremes d'alguns personatges de la història. És el mateix autor que després amplifica l'escena del plany de les dones d'Argos davant la mort dels barons tebans (caps. 66.5-11 i 69.3-10) per reconduir exemplarment el seu comportament en resignació de dolor contingut que no va més enllà de la celebració de les exèquies. L'amplificació del compilador, que té ara com a base la versió *y* del *RdTh*, és selectiva i obvia per complet el relat del *RdTh* que explicava com Jocasta, Antígona i Èdip es van deixar morir de gana enmig del dolor de la desfeta; un bon indicador que l'autor de la versió transmesa al ms. de Barcelona va voler reaccionar contra el pecat de la desesperació.

Aquesta tendència moralitzadora de l'autor-compilador es mostra clarament al final de l'episodi quan, immediatament després de l'enterrament dels tebans, adverteix: «massa seria gran dolor a tostemps plorar ne batre's, car una és de les modorias del món a plànyer e a plorar la cosa que hom no pot racobrar, la qual son factor la se n'aport», i el seu comentari és absent també en les versions originals de la crònica que hem analitzat fins ara. El contingut del comentari ens remet indiscutiblement a la doctrina cristiana que vol reconduir el plany cap a l'oració, la penitència o l'acció de gràcies, i en aquest sentit ens dóna compte de la cultura i les intencions del refonador de la crònica. Eiximenis també recomanava al príncep que s'emmirallés en l'actitud de David quan es trobés en el destret de perdre un ésser estimat:

Legim *secundo Regum XII*, que aquell noble rey Daviu, quant li digueren la mort de son fill, que tantost se levà de terra e-s lavà la cara de les làgremes e lexà la penitència que feya d'abans per tal que Déus li ajudàs en la malaltia, e dix: Què'm cal plorar ne dordre, pus que mort és, car ja per axò no'l poria ressucitar? E encara a la muller consolà aquella graciosament.

Dotzè del Crestià, 568

L'acostament del compilador al seu original té sovint conseqüències en la nova configuració textual que ell articula. La literalitat de la traducció que reporta M ens adverteix que la versió episòdica que tanmateix ens presenta pot

ser el fruit d'una instrumentalització de la matèria de la crònica original feta *a posteriori* de la traducció o que en tot cas no pretén seguir el text de la HA en la seva línia narrativa. Al contrari, la versió que ens ha transmès el manuscrit de Barcelona amplifica en el mateix sentit que el seu original la narrativitat de la història i posa la traducció al servei d'una lectura continuada que perfila encara més la funció i la intenció del compilador original, un capellà que no renuncia a moralitzar en vers francès quan s'adreça al seu mecenes per tal de facilitar-li una lectura «correcta i delitable» de la història, sense faules ni ficcions o, com a mínim, amb les faules «ben enteses».

BIBLIOGRAFIA

- BADIA, Lola (1995): «Sobre una versió vulgar de l'epítom català de la *Historia gòtica*» a *Miscel·lània Germà Colón*, 4 (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, xxxi), pàgs. 23-36.
- BOHIGAS, Pere (1985): *Sobre manuscrits i biblioteques*, Curial Edicions-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona. (Textos i Estudis de Cultura Catalana, 10), pp. 123-132 i 163-207.
- FERNÁNDEZ DE HEREDIA, Juan (1964): *La Grant Cronica de Espanya Libros I-II*, Edició i estudi a cura de Regina af Geijerstam, Uppsala.
- GARCÍA MIRALLES, Fr. Manuel (1954): «La personalidad de Gil Sánchez Muñoz y la solución del Cisma de Occidente», *Teruel*, 12, pp. 63-115.
- GUENÉE, Bernard (1980): *Histoire et culture historique dans l'Occident médiéval*, Paris.
- Histoire ancienne jusqu'à César (Estoires Rogier)*, (1995), édition partielle par De Visser-van Terwisga, tome 1, Paradigme, Orléans. (Medievalia, 19)
- JOSLIN, Mary Coker (1986): *The Heard Word: A Moralized History. The Genesis Section of the Histoire Ancienne in a text from Saint Jean d'Acre*, University of Mississippi (Romance Monographs, 46).
- LACTANCI, Plàcid (1898): *Commentarios in Statii Thebaida et commentarium in Achilleida*, recensvit Jahnke, R., Teubner, Leipzig. (3 vols.)
- MELVILLE, Gert (1991): «Le problème des connaissances historiques au Moyen Âge. Compilation et transmission des textes» dins *L'Historiographie médiévale en Europe* (Edité par Jean Philippe Genet), Editions du CNRS, Paris.
- MEYER, Paul (1885): «Les premières compilations françaises d'histoire ancienne», *Romania*, xiv, 1885, pp.1-81.
- (1895): «Notice du manuscrit fr. 17177 de la Bibliothèque Nationale (Histoire universelle; Brut en prose; poésies et chroniques diverses)», *Bulletin de la Société des Anciens Textes*, v. 21, pàgs. 80-118.

- MONFRIN, Jacques (1964): «La bibliothèque Sánchez Muñoz et les inventaires de la bibliothèque pontificale a Peñíscola», *Studi in onore di Tamaro de Marinis*, III, Verona, núms. 13, 53.
- MONFRIN, Jacques-JULIEN DE POMMEROL, M. HENRIETTE (1991): *La Bibliothèque pontificale à Avignon et à Peñíscola*, École Française de Rome, Roma (Collection de l'École Française de Rome, 141, 2 v.).
- NAVARRO, Gemma, (1993): *Dues traduccions catalanes de la Histoire ancienne jusqu'à César. Edició i estudi de la llegenda tebana*. Tesi de llicenciatura presentada al Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona.
- PAVLIDÈS, Christophe (1989): «L'Histoire ancienne jusqu'à César (première rédaction). Étude de la tradition manuscrite. Étude et édition partielle de la section d'histoire romaine», thèse déposé à l'École nationale des chartes, Paris.
- RAYNAUD DE LAGE, Guy (1949): «L'Histoire ancienne jusqu'à César et les Faits des Romains», *Moyen Âge*, 55, pp. 5- 16.
- (1957): «Les «Romans antiques» dans l'Historie ancienne jusqu'à César», *Moyen Âge*, 63, pàgs. 267-309; pp. 269.
- (1961): «Les romans antiques et la représentation de l'Antiquité», *Moyen Âge*, 68, pàgs. 247- 291.
- RAYNAUD DE LAGE, Guy, (1963): «La Morale de l'Histoire», *Moyen Âge*, 69, pp. 365-69.
- (1970): «Du roman de Troie de Benoît au Roman de Troie en prose», *Mélanges Lewis Charles Harmer*, pp. 175-181.
- RICO, Francisco (1984): «Antoni Canals y Petrarca. Para la fecha y las fuentes de *Scipió e Aníbal*», *Miscel·lània Sanchis Guarner*, I, Universitat de València, València, pp. 285- 288.
- (RdTh) = *Roman de Thèbes (le)* (1968-71): publié par Guy Raynaud de Lage, Honoré Champion, París. (Les classiques Françaises du Moyen Âge, 94, 96).
- ROSS, David J. A. (1963): «The History of Macedon in The *Histoire ancienne jusqu'à César*. Sources and Compositional Method», *Classica et Mediaevalia*, 24, pp. 181-231.
- MARTÍNEZ ROMERO, Tomàs (1995): Sèneca, L. A.: *Tragèdies*, Editorial Barcino, Barcelona (Els Nostres Clàssics. Col·lecció B, 14).
- MOZLEY, J. H. (trad.) (1969): Statius: *Thebaid* (with an English translation by J. H. Mozley), Harvard University Press (The Loeb Classical Library, 206-207).
- WITTLIN, Curt (1962-1967): «Les manuscrits dits «del Papa Luna» dans deux inventaires de la bibliothèque de Gaspar Johan Sánchez Muñoz à Teruel», *Estudis Romànics*, 11, Barcelona.

WOLEDGE, BRIAN, (1954); (1975): *Bibliographie des romans et nouvelles en prose française antérieure à 1500*, Genève; *Supplément 1954-1973*, Genève-Lille.